

AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA MUHIMLIK DARAJASI.

Turumova Dildora Abdumannonovna

*Jizzax Politexnika Instituti "Iqtisodiyot va menejment" kafedrasi
o'qituvchisi*

Rayimqulova Muxlisa Oybek qizi

Jizzax Politexnika Instituti talabasi

Annotatsiya: *Bu maqolamizda Auditorlik tekshiruvda muhimlik nima ekanligini muhimlik darajasi nima uchun muhimligini, axbarot foydalanuvchilariga muhimlik darajasi qanday bog'liqligini yoritib chiqdik.*

Kalit so'zlar: *Muhimlik tushunchasi, auditorlik tekshiruvda muhimlik, muhimlik darajasi, muhimlik chegarasi, xatoning absolyut miqdori va xatoning nisbiy miqdori.*

Auditorlik tekshiruvda muhimlik nima ekanligini bilishdan oldin muhimlik so'ziga ta'rif berib olamiz. Muhimlik tushunchasiga qisqacha ta'rif beradigan bo'lsak, u ahamiyatli, jiddiy, alohida ahamiyatga ega ma'nolarda ishlatiladi. Auditorlik tekshiruvda muhimlik esa bu hisobot ko'rsatkichlari uchun ahamiyatli hisoblanadi, chunki auditorlik tekshiruvda muhimlik axborot foydalanuvchilarning shu hisobotdan notug'ri foydalanishiga ham olib kelishi mumkin. Axbarot foydalanuvchilari kimlar? Ular davlat organlari, aksiyadorlar, kreditorlar va boshqalarni misol qilishimiz mumkin. Hisobot moddalarining muhimligi faqat ularning qiymatiga emas balki iqtisodiy mohiyatiga ham bog'liq hisoblanadi. Masalan xo'jalik yurituvchi subyekt yangi faoliyat turini taqdim etish natijasida yuzaga keladigan risklar ya'ni tavakkalchiliklar shart sharoitlardir. Auditorlik tashkiloti o'z shartnoma majburiyatlarini bajarishda, amalda tekshiruv ob'ektlarini to'liq (100%) qamrab ola olmaydi. Natijada, moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarining mutlaqo (shak-shubhasiz) haqqoniy ekanligini kafolatlay olmagani holda, ma'lum darajadagi tavakkalchilik bilan ularni tasdiqlaydi. Shu boisdan, auditor ishida doimo ma'lum darajada tavakkalchilik xavf-xatari mavjud bo'ladi. Ko'rinib turibdiki, auditor xulosasida bayon etilgan fikr har doim ham mutlaqo to'g'ri bo'lishi mumkin emas. Ammo, deyarli hamma vaqt axborotdan foydalanuvchilar uchun foydali bo'lishi lozim. Bunday foydalilikning ta'minlanishi ma'lum darajadagi muhimlik va risk bilan bog'liq va ularni to'g'ri baholashni talab etadi. Umumiy auditorlik amaliyotida muhimlik chegaralarini quyidagicha belgilash qabul qilingan:

$0 < J < 1$ (yoki foiz hisobida $0 < J\% < 100$)

Ushbu chegara oralig'idagi ehtimollik xo'jalik yurituvchi sub'ektlar hisobotlarining ishonchliligiga ta'sir ko'rsatadigan xatolar mavjudligini aniqlash, tegishli auditorlik qarorlarini qabul qilish uchun ushbu xatolarni baholash mumkinligi (yoki mumkin emasligi) ni ifodalaydi. Bu Muhimlikni sifat jihatdan tavsiflaydigan tarkibiy qismidir. Muhimlikning miqdoriy jihatini tavsiflaydigan tarkibiy qismi esa uning ma'lum darajalari orqali ifodalanadi. Agar xato buxgalteriya hisoboti ko'rsatkichlarini sezilarli darajada chalkashtirsa va mazkur hisobot ko'rsatki-chidan foydalanuvchining shu hisobotga asosan

qabul qilgan qaroriga ta'sir ko'rsatsa, uning aniqlanmasligi (bilmasdan o'tkazib yuborilishi) jiddiy hisoblanadi. Buxgalteriya hisobotida yig'indisi katta summani tashkil etadigan bir nechta sezilarsiz xatolar bo'ladigan vaziyatlar ham uchraydi. Auditor bitta jiddiy bo'lmagan xatoni aniqlab, bu haqda auditorlik xulosasida bildirishi va salbiy auditorlik xulosasi tuzishi ham mumkin. Haqiqatda esa buxgalteriya hisobotida Jamlanganida Jiddiy tus oladigan bir nechta ahamiyatsiz xatolar bo'lishi mumkin. Standartda ta'kidlanishicha, barcha jiddiy holatlarda moliyaviy hisobotning Ishonchligi deganda undagi ko'rsatkichlar aniqligining shunday darajasi tushuniladiki, bu hisobotdan malakali foydalanuvchilar to'g'ri xulosalarga kelish va to'g'ri qarorlar qabul qilish imkoniga ega bo'ladi.

Ma'lumki, respublikamizda Islohotlarning chuqurlashtirilishi va iqtisodiyotning erkinlashuvi natijasida buxgalteriya hisoboti axborotlaridan foydalanuvchilarning turlari ko'paymoqda. Ularning har qaysisi uchun Muhimlik darajasi turlicha bo'lishi mumkin. Masalan, aktsiyadorlar uchun korxonaning faoliyatining natijalari, xo'jalik mablag'larining haqqoniyligi va foydaning dinamikasi to'g'risidagi ma'lumotlar muhim hisoblanadi. Investorlar uchun esa korxonaning moliyaviy barqarorligi, ishlab chiqariladigan mahsulotlarga talabning o'zgarishi, qo'yilmalarning rentabelligi va investitsion loyihalarning haqqoniyligi to'g'risidagi axborotlar muhim bo'lishi mumkin. Auditorlar eng muhim, kam uchraydigan va xatolari bor hisobot moddalarini va schetlarni aniqlash chog'ida Muhimlik tushunchasidan auditni rejalashtirishning asosi sifatida foydalanadilar. Bunday moddalar va schetlarga alohida e'tibor qaratish zarur. Shuningdek, to'plangan auditorlik dalil-isbotlarini baholashda va qanday auditorlik xulosasi tuzish to'g'risida bir qarorga kelishda ham muhimlik darajasidan foydalaniladi, Demak, Muhimlik tushunchasi auditor tomonidan yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan xatoning hajmini va o'tkaziladigan auditorlik tekshiruvining ko'lamini aniqlash hamda tuziladigan auditorlik xulosasining shaklini belgilash (ijobiy yoki salbiy) uchun birlamchi va asos bo'luvchi manba hisoblanadi. Auditorlik tashkilotlari eng muhim asosiy ko'rsatkichlarni, Jumladan: buxgalteriya hisobi schyotlarining miqdor ko'rsatkichlari, balans moddalarini yoki buxgalteriya hisoboti ko'rsatkichlaridan ma'lum bir ulushini olib, muhimlik darajasini hisoblab chiqarishlari lozim.

Muhimlik darajasi rejalashtirish bosqichida aniqlanib, u mijoz-korxonaning xususiyatlariga bog'liq. Jumladan, faoliyat tarmogi, tugallanmagan ishlab chiqarish, soliqqa tortilgungacha foyda summasi, balansning Jami summasi, shartli majburiyatlarning mavjudligi, kreditorlik qarzlari, kapital summasi, hisobotda kutilmagan moddalarning paydo bo'lishi va boshqalar.

Lekin, ushbu ko'rsatkich (muhimlik darajasi) auditor tomonidan nafaqat auditni rejalashtirish bosqichida - auditorlik amallarining mazmuni, hajmi va vaqt sarfini aniqlash paytida, balki butun auditorlik tekshiruvini o'tkazish va auditorlik xulosasini tuzish jarayonida ham hisobga olinishi lozim. Muhimlik darajasini aniqlashda, odatda, ikkita omil hisobga olinadi: xatoning absolyut va nisbiy miqdori. Xatoning absolyut miqdori - bu auditorning sub'ektiv fikri bo'lib, ma'lum summadagi xato summaning ahamiyatligiga ko'ra boshqa vaziyatlarga bog'liq bo'lmagan holda jiddiy deb tan olinishi mumkin. Nisbiy miqdor esa qabul qilingan tegishli miqdoriy mezonga nisbatan foiz hisobida aniqlanadi.

Auditor muhimlik darajasini aniqlashda Joriy yilning asosiy ko'rsatkichlari kabi, Joriy va o'tgan yillarning o'rtacha ko'rsatkichlaridan ham, shuningdek ma'lum bir shaklga keltirilishi mumkin bo'lgan istalgan hisob-kitob amallaridan ham foydalanishi mumkin. Mazkur muayyan tekshiruv uchun muhimlik darajasining yagona ko'rsatkichi kabi, muhimlik darajasini belgilaydigan har xil ko'rsatkichlar yig'indisidan ham foydalanishiga ruxsat etiladi. Muhimlik darajasini aniqlashda qo'llaniladigan har xil ko'rsatkichlar yig'indisidan iborat to'plamdagi ko'rsatkichlarning har biri buxgalterlik hisobi schyotlarining ma'lum bir guruhini, balans moddasini, hisobot ko'rsatkichlarini baholash uchun mo'ljallangan bo'lishi lozim. Muhimlik darajasi- bu moliyaviy hisobdan foydalanuvchilarning qarorlar sifatiga ta'sir ko'rsatmaydigan moliyaviy hisobotdan og'ishishlar miqdori hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobil to'g'risidagi Qonunl Toshkent 1996 y. 30 avgust.
2. O'zbekiston Respublikasining "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri) 2000 y. 26 may. (O'zR 13.12.2002 y. 447-II-son Qonuni, O'zR 04.04.2006 y. O'RQ-28-son Qonuni, O'zR 10.10.2006 y. O'RQ-59-son Qonuni, O'ZR 17.09.2007 y. O'RQ-110-n Qonuni, O'zR 09.09.2009 y. O'RQ-216-son Qonuni asosidagi o'zgartirishlar bilan)
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 4 apreldagi PQ-615-son Qaroriga ilova «<Auditorlik tashkilotlari to'g'risida» Nizom.
4. Do'smurotov R.D. Audit asoslari.-T.: O'zbekiston milliy entsiklopediyasi. 2003.-612 s.
5. Audit. Darslik 1-jild. M.M.Tulajodjaeva, Sh.I.Ilxomov, K.B.Axmadjonov va boshq.-T.: NORMA.-2008.-320 B.
6. Audit. Darslik 2-jild. M.M.Tulajodjaeva, Sh.I.Ilxomov, K.B.Axmadjonov va boshq.-T.: NORMA.-2008.-320 b.